

Влајко Брајић*

ДРЖАВНО-ПРАВНИ ИНТЕГРАЛИЗАМ ПРОФЕСОРА СТЕВАНА ВРАЧАРА

У шекстиу чланка аутор најпре указује на значај књиже професора Врачара Социјална садржина државно-правног поретка (књижа је докторска дисертација), а он се састоји у формулисању концепције државно-правног поретка и утицају на генерације правника. Следи излагање о концепцији државно-правног поретка и неким косеквенцама те концепције. Затим се излагање бави концепцијом интегралног метода државно-правне науке. У завршном делу је осврћ на најзначајније ставове професора Врачара о државно-правном интегрализму.

Кључне речи: *Државно-правни поредак. – Интегрални метод. – Државно-правни интегрализам.*

1. НАСТАНАК КОНЦЕПЦИЈЕ

Концепцију државно-правног интегрализма професор Врачар је, може се рећи, засновао у својој докторској дисертацији *Социјална садржина функције државно-правног поретка (Улога државе и права у процесу политичког конституционализма)* – 1960. године. Објављујући дисертацију (1965), у уводу са насловом „После пет година“, професор Врачар је изнео у главним цртама концепцију државно-правног поретка и његову социјалну функцију, која је садржана у тези, односно у објављеној књизи.¹

Овде треба констатовати да докторска дисертација професора Врачара спада у ред оних које најављују дело и научника. То се не дешава често и због тога је такође значајно. Значајно је и у једном посебном смислу, зато што смо ми тадашњи последипломци а потом асистенти, имали пред собом књигу, свесни да неки начин њене важности иако нисмо разумели баш све садржано у њој. Надали смо се да ћемо нешто слично моћи да учинимо, ако не докторском тезом, онда касније. Верујем да су је тако, у једном делу, виделе и следеће генерације.

* Др Влајко Брајић, редовни професор Правног факултета у Београду.

¹ Социјална садржина функције државноправног поретка, изд. Савеза удружења правника Југославије, Београд 1965. 254 стр.

Сада те почетне идеје, у њиховом развијеном резултату, нове генерације могу да упознају у књизи. *Преиспитување љравне методологије – Наговештаји државно-љравног интегрализма*,² што се види по скромном наслову и наизглед ограниченим амбицијама. Два издања књиге састављена су из радова писаних у току деценија и можда су, у извесном смислу, „знак времена“, да употребим формулацију професора Врачара.

Није познато како у новије време млади правници прихватају концепцију професора Врачара, изузев што се чује да кажу како имају проблема да је схвате. Пошто концепција професора Врачара „одсупа од ’традиционалног’ третирања права, које је карактеристично за нашу правну науку“,³ разумљиве су тешкоће наших правника у сусрету са том концепцијом.

Ипак, постоји нада да ће концепција професора Врачара утицати на младе правнике, и то би било веома значајно. Из излагања која следе биће јасни разлози за овакво мишљење.

Једна од полазних тачака у формулисању хипотеза, дефинисању појма државно-правног поретка и формирању концепције, методологије изучавања права и концепција о праву и држави, јесте да „стварност и императивно налаже, чак у извесном смислу ослобађа од наслеђеног научног, политичког и филозофског, третирања државе и права уопште и њихових саставних елемената“ (подвукао В. Б.)⁴ Под притиском такве објективне стварности све више постоје *очигледна ускоси, нељрикладности, гносеолошка и љракљична* превазиђеност низа ранијих тековина науке о држави и праву.⁵ Наведени ставови, а и други које је у сличним приликама изражавао, наговештавали су радикално преиспитивање наслеђа, као и савремених схватања, у области правних наука.

Професор Врачар је са одговарајућом мером критиковао ставове других. Често је био и веома пажљив и скрупулозан (слично је поступао и у излагању својих ставова, али без штете по јасноћу изнетих ставова). У погледу неких главних тачака дела професора Радомира Лукића, професор Врачар има „другачија гледишта“, како сам каже. Оно треба рећи у овом контексту, то је да професор Врачар са великим поштовањем говори о делу професора Лукића, без обзира на другачија становишта у погледу неких „тачака“ дела професора Лукића. Иако је и ово веома зна-

2 Прво издање „Научна књига“, Београд 1994, 425 стр.; друго издање Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП „Сл. лист СРЈ“, Београд 2000, 831 стр.

3 С. К. Врачар, *Преиспитување љравне методологије*, Београд, 2000, стр. 824.

4 С. К. Врачар: *Социјална садржина функције државно-љравног љорекља*, Завод за издавање уџбеника, Београд 1996. стр. 295.

5 *Op. cit.*

чајно за лик научника професора Врачара, то није једина поента оваквог његовог става. Две ствари су још значајне. Прва је да се концепције других аутора могу оспоравати излагањем сопствене концепције, без неугодне расправе са другима (чак и без помињања онога са чиме се не слажете). Добра концепција говори довољно сама за себе, а тиме и о другим концепцијама. Друга компонента је можда ишла на штету развијања концепције професора Врачара, јер је несумњиво и истинско поштовање можда блокирало развијање концепције у појединим елементима који су очигледно, у назнакама и у основи, били другачији од концепција професора Лукића. Поштовање несумњиво великог дела професора Лукића можда је подразумевало да се не може ићи сувише далеко у разради „тачака“ неслагања, да се не би истинско поштовање довело под сумњу. Уздржаности у погледу разраде неких елемената концепције професора Врачара можда је имала и неке друге изворе. Треба нпр. подсетити на указивање (садржано у тексту „После пет година“) на тешкоће и услове „који су у сваком погледу били неповољни“, на разне дилеме, али је то само „део личних успомена“. Треба такође додати друштвено окружење 1950–1960, са свим „наносима“ (и опасностима) идеологија и спорова. „Окружење“ се, нажалост, и касније драматично мењало и испољавало. Познато је и то да је оно знатно утицало на сужавање могућности за рад професора Врачара.

2. ДРЖАВНО-ПРАВНИ ПОРЕДАК

Поставке и теорију о државно-правном поретку и правној методологији (са „наговештајима државно-правног интегрализма“), професор Врачар је развио у свом делу *Преиспитивање њравне методологије*.⁶ Ипак основи те концепције, односно концепција (државно-правног) поретка, као што је речено, успостављени су и у докторској тези *Социјална садржина функције државно-њравног њоретња*.

Указујући на значај државно-правног поретка као органског јединства државе и права, професор Врачар на самом почетку истиче да „грађанска“ наука није дала одговарајуће резултате у истраживању државе и права, и поред значајних дела у тој области. У марксистичкој теорији државе и права, додаје, не постоји „ма каква значајнија разрада“, осим „уопштених напомена и импликација“, датих у делима класика, и неких мањих радова.⁷ Поред

6 С. К. Врачар: *Преиспитивање њравне методологије – Наговештаји државно-њравног интегрализма*, Београд 1994. (У даљем тексту: *Преиспитивање...*)

7 С. К. Врачар: *Социјална функција...* стр. 34.

констатације о стању теорије у погледу односа државе и права, овде је очигледно упућена критика марксистичкој теорији.

У настојању да успостави основе једне потпуне концепције (теорије), професор Врачар уводи термин државно-правни поредак, да би изложио своје ставове о органском јединству државе и права, односно да би изложио питања везана за дијалектичку повезаност државе и права.

Кроз разна схватања у теорији су стално разматрана питања да ли су држава и право две појаве, ако јесу, у ком су односу, односно да ли се *држава и право* могу поистоветити.

Схватања о држави и праву као две стране исте појаве имају доста присталица али у разним варијантама. Професор Врачар, у складу са настојањем да обухвати све најзначајније концепције, указује и на схватање Слободана Јовановића „да не може бити права без државе нити државе без права“, али истиче да ни тај став не даје одговор на питање како објаснити однос државе и права и у чему се он састоји. У објашњењу односа државе и права, професор Врачар указује да се друштвене (глобалне) заједнице конституишу тако што се као средство конституисања појављује организација, а као форма – нормативни поредак. Ова два елемента „израстају на тлу политичког конституисања обе, међусобно усклађене творевине“.⁸ Око политичког конституисања друштва и конституисања државно-правног поретка има ставова који се у поначем разликују од докторске тезе до најновијих радова професора Врачара.

„Основа повезивања државе и права“, каже професор Врачар, „не лежи у њима самима, него у процесу политичког конституисања, који дејствују као детерминанта њиховог постојања уопште.“⁹ Истиче да су ове две творевине нераздвојне и да не могу имати самосталну егзистенцију.

Као основ теоријског схватања и као указивање на битну везаност и минимално језгро органске или (можда) потпуне везе, овај став може бити прихваћен. Међутим, у развијеној концепцији свих елемената овог односа, кроз концепт државно-правног поретка, остају отворена нека питања. Другим речима, концепција мора имати одговор на та питања, тачније: мора имати битне елементе државно-правног поретка. Иначе, може бити спорно да ли ове творевине увек имају зависну *егзистенцију*.

Државу и право као две творевине које се повезују у органско јединство, професор Врачар је означио термином државно-правни поредак. Пре ове формулације истиче да су држава и право сред-

⁸ *Ibidem*, ... стр. 39, 101–102.

⁹ *Ibidem*, ... стр. 39

ство и форма политичког конституисања глобалног друштва.¹⁰ Политички процес је означен као специфичан процес конституисања друштва. У докторској тези и другим радовима разматрају се везе између овог специфичног процеса и државно-правног поретка. У изложеној концепцији постоје две варијанте сагледавања овог односа. Једна је, као што је поменуто, да су држава и право средство политичког конституисања друштва, а друга је да политичко конституисање друштва ствара (формира) државно-правни поредак.¹¹ Ово друго становиште (варијанту) налазимо у тексту „Методолошки значај поставке о органском јединству државе и права“. Према том становишту, процесом политичког конституисања стварају се „с једне стране, *средства* у виду извесне организације..., с друге стране, *форма* у виду адекватног нормативног поретка“.

Може се узети да основни став гласи да се политичким конституисањем друштва ствара специфична организација у виду државе, а истовремено и специфичан нормативни поредак, који представља право. Професор Врачар даље истиче да су држава и право као средство и форма (као нормативни поредак), „*колико израз, толико и неопходан инструмент*“, политичког конституисања друштва“ (подвукао В. Б.) Тако и једна и друга варијанта изгледају као две стране конституисања две фазе формулисања концепције, мада има и неких других места где се о истој ствари појављују разлике или нејасности око политичког и државно-правног конституисања.

Професор Врачар даље истиче да се држава и право заједно стварају, развијају и престају. Нема државе без одговарајућег права, нити права без одговарајуће државе. Држава и право чине јединство, у коме остаје посебност саставних елемената. Међусобно се прелићу и прожимају и при томе свако од њих доприноси уобличавању, ефикасности, могућности својеврсног дејства другог.¹²

Ово важи, може се рећи, ако је реч о битним елементима државно-правног поретка, односно државе и права. Ако је реч о држави уопште, о свим државама, онда је то само у великој мери тачно. У низу појединачних случајева држава преузима раније право, чак и систем правила која нису била државна (па тиме нису ни била право). Са друге стране, промена политичких односа може повести до промене права кроз ново политичко конституисање заједнице без промене државе. Тако и формално иста држава може у целини променити претходно право. Нова држава може прихватити све међународне обавезе претходне државе, али ће у целини променити унутрашње право (па чак и својинске односе), као што

¹⁰ С. К. Врачар: *Преиспитивање...* стр. 11, *Социјална функција*, 101–102.

¹¹ С. К. Врачар: *Преиспитивање...* стр. 125, 181, 199 и 211.

¹² *Ibidem*, стр. 85.

су то својевремено учиниле социјалистичке државе. Те промене у неким битним односима могу бити толико дубоке да их потоње и ново (радикално) политичко конституисање, па и промена права, не могу релативно дуго променити.

Несклад, дакле, може да постоји између државе и права, без обзира на јединствени и дефинисан политички процес, и без обзира на настојање да се промени пређашње право истовремено, истоврсно и у истој мери као и држава. Ако се задржи постојећа држава а прокламује ново право, шта је онда државно-правни поредак? Код политичког конституисања друштва и државно-правног поретка, реч је о држави уопште, а не о малом или великом броју држава. Међутим, треба указати на чињеницу да је више од половине човечанства (по броју становника а можда и по територији) било у социјалистичким државама. То, ипак, нису све државе, нису најзначајније, опет, многе су престале да буду социјалистичке. А са становишта правне методологије (преиспитивања) и концепта методологије, ове чињенице су значајне. Истина, може се рећи и то да је ово сасвим неко друго време у односу на време када су настали радови о којима је реч, али то не значи да концепција – државно-правног поретка није актуелна.

Ове дилеме имају одговор, или део одговора, у ставу професора Врачара, који је садржан у исказу „да држава и право уопште, и њихово јединство посебно, показују истроријски условљене специфичности“. Он истиче да нема апсолутне механичке истоветности између државе и права у различитим историјским епохама, па ни у различитим друштвима која коегзистирају. Укупност друштвених околности опредељује повезаност државе и права (ових двају инструмената). У фазама нормалног живота, односи (везе) нису исти као у периодима револуционарних или сличних промена. Ни тада се не губе међусобне везе државе и права, а најмање би могле имати потпуну независност.

Имајући, дакле, у виду укупне односе државе и права, професор Врачар је увео термин „државно-правни поредак“. У њему је у битном садржано оно што је организација и нормирање и што се односи на државу и право. Употребом термина „државно-правни поредак“, према овом концепту, не доводи се у питање употреба термина „држава“ и „право“ када је реч о овим посебним феноменима. Они јесу посебни, али егзистирају у једнству државно-правног поретка.

У погледу битних питања која се односе на концепцију државно-правног поретка, професор Врачар је најчешће био и врло јасан и веома сажет.

Може се рећи и да је сажета концепција била мало скривена за дежурне дневне аналитичаре. Они су били на прагу концепције тек кроз „политичке“ ставове или наслове кратких текстова који су их „упућивали“ да испитају „исправност“ аутора.

Десетак година након објављивања тезе, а и осамдесетих и деведесетих година, професор Врачар је износио своје оцене југословенског права, правне струке и науке. За правну струку је имао нешто повољније оцене него за правну науку. Правном науком код нас, се бавио посебно са становишта преиспитивања правне методологије.

Ова разматрања су друга страна проблематике и питања функционисања, па и успостављања државно-правног поретка. Везе између процеса политичког конституисања друштва и државно-правног поретка представљају један од битних чинилаца њиховог функционисања.

3. ПРЕИСПИТИВАЊЕ МЕТОДОЛОГИЈЕ

Градећи концепцију државно-правног поретка, професор Врачар је дошао и до значајних закључака који се тичу правне методологије, затим су га истраживања довела до формирања концепције интегралне правне методологије, коју је скромно назвао преиспитивањем правне методологије. То се може објаснити и чињеницом да се ради о бројним текстовима изложеним на научним скуповима или објављеним сличним поводом. Концепција интегралне правне методологије заснива се на концепцији државно-правног поретка. Тиме су успостављене претпоставке, или основне, за нову теорију, односно теоријски правац у области теорије државе и права. Концепција и дефинисање интегралног метода изложени су тако да укажу на целовитост, свестраност и јединственост датог метода, као његових основних обележја.

Један од закључака који проистиче из ове концепције јесте да методолошки основ интегралног метода „оваплоћује највредније и најзначајније резултате целокупне мисли и сазнања“. На страни 86 аутор истиче да интегрални метод треба да тежи интегралној истини.

Интегрални метод, према концепцији професора Врачара, могао би се заснивати и на теорији државно-правног поретка. Професор Врачар каже да тај поредак има свој динамизам, али би се могао дефинисати и као *динамична сложена сѝрукѝура*, која се проучава путем интегралног метода. До интегралне истине се долази не само применом интегралног метода на динамичну структуру државно-правног поретка, већ и преко резултата догматског, односно нормативистичког тумачења права и његове примене, тј. употребом и њихових резултата.¹³

¹³ *Ibidem*, стр. 73, 75, 85, 86, 186.

У време када је на основу појма државно-правног поретка учинио нове кораке у дефинисању интегралног метода државно-правне науке,¹⁴ професор Врачар подвлачи и да се не може прихватити дефиниција права као „укупности државних прописа или норми које штити држава својом принудом“.¹⁵

Он сматра, такође, да су многи теоретичари уочили ускост и неодрживост оваквог, у основи позитивистичко-нормативистичког, дефинисања права. Указује на настојање правних методолога да укључе све правне феномене и тиме утврде и образложе постојање различитих облика и средстава сазнања права и његовог практичног коришћења – поступају различито: иду кроз коректуре и проширења, а неки иду на далеко шире (радикално?) и потпуно (потпуније?) дефинисање права. Указује, затим, на трагања за одговарајућом теоријом и методологијом („излазом“).

Као „најближи излаз“ је „истицање правде као суштаственог или корективног елемента позитивног права, или идеје права која је самостална, или комбинована са правдом“. Ту су и: тзв. природно право; схватање о вишедимензионалности права; фактицистичко схватање права; затим ставови између крајности фактицистичког и нормативистичког схватања, које право означава као нарочит „животни поредак“. На крају, у „скали трагања“, проф. Врачар указује на схватање професора Лукића о идеалним и реалним појавама у праву, односно одговарајућим методама изучавања права. Становиште професора Лукића је у основи подударно са становиштем професора Врачара.¹⁶

Став професора Врачара је да се правна наука (и право) не могу везати само за „један момент права“.¹⁷ „Пренебрегавају“ се сви остали, како каже професор Врачар. Право је, каже даље, специфична друштвена творевина, сложена и целовита творевина разноврсних елемената. Доследно оваквој друштвеној творевини, коју називамо правом, развија се и одговарајућа правна методологија. У раду „Системска правна методологија“ (1982) који је претходио концепту интегралног метода државно-правне науке (1983), критикује се нормативни метод у оквиру систематске правне методологије.¹⁸

Догматски метод је у то време, према оцени професора Врачара, не само квантитативно већ и квалитативно, преплавио правно мишљење и правну праксу и такво третирање права је „задобило квалитете малтене јединог и аутентичног, специфичног третирања права“.

14 *Ibidem*, стр. 70.

15 *Ibidem*, стр. 159.

16 Р. Д. Лукић: *Методологија права*, Београд 1977, стр. 69–73.

17 С. К. Врачар: *Преиспитивање...* стр. 161.

18 *Ibidem*, 162 и 93.

Излаз је, тако проистиче, у интегралном методу који се заснива на интегралном схватању државно-правног (динамичног) поретка. Према томе, потребна је јединствена методологија „која би показала релативну самосталност државе и права, али и њихову повезаност и прожимање“.¹⁹

Интегрални метод је многодимензионалан.²⁰ Да ли то значи да та многодимензионалност обухвата све моменте (димензије) државно-правног поретка. Требало би тако разумети концепцију, тим пре што интегрални метод треба да обухвати укупну реалност.

Може се поставити питање да ли та реалност обухвата само тоталитет државно-правне стварности,²¹ или и оне моменте (елементе) друштвене стварности који строго узев не припадају државно-правном поретку. Исто питање може се поставити и за „уже тоталитете“: законодавство, управу, судство, правни систем и сл. Да ли у претходном смислу интегрални метод обухвата и адекватно изучавање: морала,²² обичаја, културе, економских и политичких односа и сл., ван комплекса државно-правног поретка? Да ли динамички државно-правни поредак обухвата све релевантне реалности, или интегрални метод треба дефинисати тако да обухвата и друштвене реалности, које се као релевантне (са релевантним утицајима) налазе у вези са државно-правним поретком и процесом политичког конституисања друштва? Ова примедба личи на залагање за *свеобухвајно* изучавање (у смислу марксистичких концепција), али она управо има за циљ да се утврди шта је релевантно, у реалним односима за интегрални метод изучавања права. Као што се види, није реч само о процесу конституисања и функционисања, већ и о променама, односно еволуцији. Овде би у разјашњењу можда могла да помогне и концепција професора Живана Спасојевића.²³

Интегрални метод подразумева могућност и потребу посебног изучавања државе и права и у концепту државно-правног поретка. Као специфичне творевине држава и право имају много заједничког, али показују и различите димензије.²⁴ Треба, међутим, рећи да са становишта интегралне методологије права, а и иначе, изучавање права обухвата много више димензија (момената) и односа, укључујући структуру државе и све њене елементе, као и

¹⁹ *Ibidem*, стр. 171.

²⁰ *Ibidem*, стр. 75.

²¹ *Ibidem*, стр. 86.

²² С. К. Врачар: „Морална заснованост примене правних норми у нашем праву“, зборник: *О социјалистичком моралу*, Београд 1965. стр. 11–18 С. К. Врачар: „Нормативни факти социјалистичког државноправног поретка“, зборник радова: *Извори права у самоуправном социјалистичком друштву*, Београд 1976, стр. 15–42.

²³ Живан Спасојевић: *Нацрт једне ојшће теорије права*, Београд 1989.

²⁴ С. К. Врачар: *Преиспитивање...* стр. 72.

процес политичког конституисања. Тим поводом се може поставити питање да ли је интегрални метод пре свега метод проучавања права а затим и државе? У сваком случају, за изучавање права неопходно је изучити све моменте који креирају право. Професор Врачар је, да подсетимо, интегрални метод о коме је реч назвао интегрални метод државно-правне науке. То би требало да значи да је интегрални метод онај метод којим се изучава државно-правни поредак. Шта то значи за посебно изучавање права или државе? Интегрални метод се овим питањем не доводи у сумњу, али захтева разлагање структура државно-правног поретка, а затим и указивање на својства садржине, све општости и специфичности, као и на примену интегралног метода.

4. ДРЖАВНО-ПРАВНИ ИНТЕГРАЛИЗАМ

Када би се повела расправа о теорији државно-правног интегрализма, онда би у сучељавању мишљења могле да се доказују различите ствари. Прво, да ова концепција није сасвим непозната, да су и други теоретичари указивали на комплексност односа између државе и права. Од наших аутора, као што је речено, професор Слободан Јовановић је указао на односе између државе и права и сложеност тих односа. Професор Лукић се залагао за мултидисциплинаран приступ²⁵ изучавању права. Да не помињемо друге ауторе и концепције. О најзначајнијим ауторима и њиховим концепцијама говорио је професор Врачар у оквиру радова који су се односили на истрживање државно-правног поретка и интегрални метод државно-правних наука.

Код Слободана Јовановића и Радомира Лукића налазимо јединство државе и права (неко би рекао: државно-правни поредак), а код професора Лукића мултидисциплинарност при изучавању права (може се рећи: интегрални метод). У вези с тим професор Лукић се, међу првима позива, на реферат С. Врачара „Методолошка интеграција правних наука“ (симпозијум у САНУ, 1967)²⁶. У погледу методолошке интеграције правних наука, професор Врачар се залаже за синтетичку оријентацију у теорији права и државе. То је превазилажење парцијалних захвата од стране посебних правних наука.²⁷ Професор Врачар иде према концепцији интегралног метода или успоставља теорију о интегралном методу, а професор Лукић говори о мултидисциплинарном приступу изучавања права. Државно-правни интегрализам и интегрални метод ипак се разли-

25 Радомир Д. Лукић: *Методологија права*, стр. 70.

26 Р. Лукић, *op. cit.*, стр. 70; С. К. Врачар, *Преиспитивање...* стр. 41.

27 С. К. Врачар: *Преиспитивање...* 68.

кују од других теорија и концепција. Према овој концепцији, држава и право су специфичне творевине, свака у поменутом јединству (државно-правног поретка), структуришу се повезивањем мноштва елемената који имају много заједничког али и различите димензије.²⁸ Требало би додати да су државе и право у везама, и са елементима и односима, који су и ван државе и права. Пре свега су то политички процеси, али и други друштвени процеси и односи: култура, обичаји, морал, историја и др.

У концепцији државно-правног поретка и интегралном методу државно-правне науке, истиче се неопходност да се открију нови моменти²⁹ у државно-правном поретку, или у вези са њим. То су сви они моменти који су од значаја за научно објашњење државно-правног поретка, односно права и државе, а такође и сви други релевантни моменти.

Остаје отворено питање зашто природно право, у садашњем времену, нема одговарајуће место у концепцији државно-правног поретка, као ни у интегралном методу државно-правне науке? Интегрални метод државно-правне науке се ослања на државно-правни поредак као методску основу. Из концепције државно-правног поретка проистиче да без нових чињеница и новог метода није могуће изучити државно-правни поредак као динамичку, комплексну структуру, у вези са политичким процесима и другим релевантним процесима и реалностима.

Интегрални метод се, међутим, може потпуно дефинисати и применити и без примене (или без прихватања) концепције државно-правног поретка. То проистиче из ове концепције. Остаје тада, опет, питање: Какви ће бити резултати – исти, бољи, или слабији? Интегрални метод се може успешно дефинисати, и применити, кроз критичко преиспитивање ранијих метода, а тиме се обезбеђује и његова афирмација.³⁰

Ако се државно-правни поредак прихвати као методолошка основа интегралног метода, онда се интегрални метод фокусира на мноштво државно-правних и друштвених појава, и посебно на правну и друштвену реалност. У истраживању (изучавању) државно-правног поретка, неопходно је утврдити не само шта је државно-правни поредак (шта су држава и право) него и: како настаје, како се мења, како се развија. Посебно је важно који су еволуциони процеси у битним моментима државно-правног поретка. Такође је важно и старо питање: да ли држава и право настају истовремено? Став да држава и право настају истовремено трпи примедбе. Уос-

²⁸ *Ibidem*, стр. 72

²⁹ *Ibidem*, стр. 78.

³⁰ *Ibidem*, стр. 94.

талом, проучавање политичког процеса конституисања друштвене заједнице и процеса конституисања државно-правног поретка треба да дају одговор на питање када и како настају држава и право, у каквим су односима и како се мењају. Ако држава и право не настају увек заједно, да ли је то резултат извесних законитости или само изузетак који потврђује став да држава и право настају и нестају истовремено.

5. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

Теоријске концепције које се могу формулисати као државно-правни интегрализам, у делу професора Врачара нису више само наговештаји. У битним елементима садржине ове концепције постоји висок степен изграђености теоријских поставки.

За нашу теорију и праксу, од изузетног је значаја да се теоријске поставке државно-правног интегрализма примене на изучавање права, са ставом да право не сачињавају само правни прописи, односно правила, а најмање да се ова правила своде на језичко значење и логичко „третирање“, односно тумачење прописа и правила. Са становишта посебних правних грана, института и правила, ово је нарочито важно, јер је често, уместо синтетичког престапа – систематске правне методологије – на делу нормативни метод. Извесни продори у посебним сегментима права (државно-правног поретка) учињени су у погледу проучавања и тумачења права. Међутим, то није довољно. Питање је да ли је то резултат утицаја теоријских схватања професора Врачара. Једним делом сигурно јесте. Другим делом представља резултат неопходности напуштања тзв. традиционалних метода и упућивање према елементима интегралних метода, без обзира на постојање или непостојање свести о томе. Не бих се упуштао у оцену утицаја теорије државно-правног интегрализма на општу теорију права. Сасвим је сигурно да ће се то питање у будућности расправљати више него што је то био случај у прошлости.

У савременим условима има много новина у реалним, унутрашњим и међународним, односима, тако да је и право под знаком питања.

Добро би било да се наговештаји и формулисање теорије државно-правног интегрализма појаве у потпунијем издању и са извесним решењима, а ми правници да више водима рачуна о значају и значењу адекватне теорије и вредних теоријских радова. Не само због теорије већ и због праксе.

Vlajko Brajić*

STATE AND LEGAL INTEGRALISM IN THE SCHOLARLY WORK OF PROFESSOR STEVAN VRAČAR

Summary

The author points out, at the very beginning, that in his doctoral thesis, *Social Contents of the Function of the State and Legal System* (1960), Professor Vračar defined and developed the concept of the state and legal system. The treatise was first published in 1965, and then again in 1996.

The state and legal system has been defined by Professor Vračar as a linkage between the state and law, their interdependence and emergence during the process of the political constitution of a free social community. Such a concept of the state and legal system has been further elaborated by Professor Vračar in his book *Methodology Review – Indications of the State and Legal Integralism* (Belgrade, 1994, 2001), where he established the basis of the theory of the state and legal integralism. Thus, it was not only a definition of a relationship between the state and law, but also a definition of a legal methodology related to the theoretical premises on the state and legal system, as well as to those concerning the integral method of the science of state and law. The theory of the state and legal integralism has not been properly echoed in our national authors' works, but this is expected to change. It means not only that the analyses of this theory will be completed, but also that the very theory will be completed by Professor Vračar himself.

Key words: *The state and legal system. – Integral method. -The state and legal integralism.*

Vlajko Brajić**

INTEGRALISME ETATICO-JURIDIQUE DANS L'OEUVRE DU PROFESSEUR STEVAN VRAČAR

Résumé

L'auteur souligne tout d'abord le fait que déjà dans sa thèse de doctorat *Le contenu social de la fonction de l'ordre étatico-juridique* (1960), le professeur Vračar a formulé et développé une conception de l'ordre étatico-juridique. Cette thèse a été publiée en 1965, et réédité en 1996.

* Vlajko Brajić, Ph.D., Full Professor of the Faculty of Law in Belgrade.

** Dr Vlajko Brajić, Professeur à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade.

Dans ce premier travail le professeur Vračar définit l'ordre étatico-juridique comme un lien, une interdépendance entre l'Etat et le droit, apparu lors même du processus de constitution politique de la communauté sociale librement consentie. Par la suite le professeur Vračar a élaboré plus avant la conception de l'ordre étatico et juridique dans ses travaux réunis dans son ouvrage *Le Réexamen de la Méthodologie – Annonces de l'intégralisme étatico-juridique* – (Belgrade, 1994 et 2001), tout en jetant les fondements de la théorie de l'intégralisme étatico-juridique. Il ne s'agit donc pas seulement d'une définition du rapport entre l'Etat et le droit, mais aussi d'une définition de la méthodologie du droit, méthodologie répondant aux postulats théoriques sur l'ordre étatico-juridique et aux postulats théoriques sur une méthode intégrale de la science étatico-juridique.

La théorie de l'intégralisme étatico-juridique n'a toutefois pas rencontré l'écho qu'elle mérite dans les ouvrages des auteurs yougoslaves et un changement est à attendre en ce sens. Cela veut dire que cette théorie devrait non seulement faire l'objet de travaux d'analyse complémentaires mais qu'elle-même devrait être complétée par professeur Vračar.

Mots-clés: *Ordre étatico et juridique. – Méthode intégrale. – Intégralisme étatico-juridique.*

Vlajko Brajić*

STAATSRECHTLICHER INTEGRALISMUS IM WISSENSCHAFTLICHEN WERK VON PROF. DR. STEVAN VRAČAR

Zusammenfassung

Am Anfang der Arbeit hebt der Autor die Tatsache hervor, dass Prof. Dr. Stevan Vracar in seiner Dissertation *Sozialgehalt der Funktion der staatsrechtlichen Ordnung* (1960) die Konzeption der staatsrechtlichen Ordnung formulierte und entwickelte. Diese Dissertation wurde zunächst 1965 und dann 1996 veröffentlicht.

Prof. Dr. Vracar definierte die staatsrechtliche Ordnung als Verbundenheit des Staats und des Rechts, ihre gegenseitige Abhängigkeit und ihr Entstehen im Prozess der Konstituierung einer freien Gesellschaftsgemeinschaft. Diese Konzeption der staatsrechtlichen Ordnung entwickelte Prof. Dr. Vracar in seinen Arbeiten weiter, die im Werk *Überprüfung der Methodologie – Andeutungen des staatsrechtlichen Integralismus* (Belgrad, 1994 und 2001) erschienen sind, wo er die Grundlagen der Theorie des staats-

* Dr. Vlajko Brajić, Professor an der Juristischen Fakultät in Belgrad.

rechtlichen Integralismus bestimmte. Es handelt sich also nicht nur um Definierung des Verhältnisses zwischen Staat und Recht, sondern auch um Definierung der Rechtsmethodologie, die den Theoriepostulaten der staatsrechtlichen Ordnung und der integralen Methode der staatsrechtlichen Wissenschaft entspricht. Die Theorie des staatsrechtlichen Integralismus fand keinen entsprechenden Widerhall in Arbeiten unserer Autoren und es bleibt nur zu hoffen, dass sich das in Zukunft ändern wird. Das bedeutet, dass die Analyse dieser Theorie vervollständigt wird, aber auch, dass Prof. Dr. Vracar selbst diese Theorie vervollständigen wird.

Hauptwörter: *Die Staatsrechtliche Ordnung. – Die integrale Methode. – Der staatsrechtliche Integralismus.*